

HOTĂRÂREA TRIBUNALULUI (Camera a cincea)

1 iulie 2010*

În cauza T-53/08,

Republica Italiană, reprezentată de S. Fiorentino, avvocato dello Stato,

reclamantă,

împotriva

Comisiei Europene, reprezentată de domnii C. Giolito și G. Conte, în calitate de agenți,

pârâtă,

* Limba de procedură: italiana.

având ca obiect o cerere de anulare a Deciziei 2008/408/CE a Comisiei din 20 noiembrie 2007 privind ajutorul de stat C 36/A/06 (ex NN 38/06) pus în aplicare de Italia în favoarea ThyssenKrupp, Cementir et Nuova Terni Industrie Chimiche (JO 2008, L 144, p. 37),

TRIBUNALUL (Camera a cincea),

compus din domnii M. Vilaras (raportor), președinte, M. Prekși V. M. Ciucă, judecători,
grefier: domnul J. Palacio González, administrator principal,

având în vedere procedura scrisă și în urma ședinței din 2 iulie 2009,

pronunță prezenta

Hotărâre

Situația de fapt

- ¹ Republica Italiană a naționalizat sectorul electric prin Legea nr. 1643 din 6 decembrie 1962 de instituire a Ente nazionale per l'energia elettrica (ENEL) și de transfer

către aceasta a întreprinderilor din industria electrică (GURI nr. 316 din 12 decembrie 1962, p. 5007, denumită în continuare „Legea nr. 1643/62”). Prin această lege, Republica Italiană a încredințat ENEL monopolul exercitării pe teritoriul național a activităților de producție, de import și de export, de transport, de transformare, de distribuție și de vânzare a energiei electrice, oricare ar fi sursa de producție, totuși cu anumite excepții.

- 2 Astfel, potrivit articolului 4 alineatul 6 din Legea nr. 1643/62, întreprinderile care produceau energie electrică în principal în scopul consumului propriu (denumite în continuare „autoproducători”) au fost excluse din procesul de naționalizare a sectorului electric.
- 3 În această perioadă, Terni, societate al cărei acționar majoritar era statul, activa în sectoarele siderurgiei, produselor chimice și cimentului. În plus, aceasta deținea și exploata instalații hidroelectrice a căror producție era utilizată în principal pentru alimentarea lanțurilor sale de producție.
- 4 Având în vedere importanța sa strategică pentru aprovizionarea energetică a țării, secțiunea hidroelectrică a Terni a fost inclusă în naționalizare, în pofida statutului de autoproducător al acestei întreprinderi.
- 5 Prin Decretul Președintelui Republicii nr. 1165 din 21 august 1963 privind transferul către ENEL al tuturor bunurilor organizate destinate activităților prevăzute la articolul 1 primul paragraf din Legea nr. 1643/62 și exercitate de „Terni: Società per l'Industria e l'Elettricità” SpA (supliment ordinar la GURI nr. 230 din 31 august 1963, p. 58, denumit în continuare „Decretul nr. 1165/63”), Republica Italiană a acordat Terni o compensare pentru transferul activelor acesteia, acordându-i un tarif preferențial la energie electrică (denumit în continuare „tariful Terni”), pentru perioada 1963-1992.

- 6 În 1964, Terni a fost divizată în trei societăți: Terni Acciai Speciali, producător de oțel, Nuova Terni Industrie Chimiche, care activează în sectorul chimic, și Cementir, producător de ciment (denumite în continuare, împreună, „societățile ex-Terni”). Aceste întreprinderi au fost privatizate ulterior și achiziționate de ThyssenKrupp, Norsk Hydro și, respectiv, Caltagirone, operațiuni prin care au fost create ThyssenKrupp Acciai Speciali Terni SpA, Nuova Terni Industrie Chimiche SpA și, respectiv, Cementir SpA, care au continuat să beneficieze de tariful Terni.

- 7 Prin Legea nr. 9 din 9 ianuarie 1991 privind reglementarea actualizării noului Plan energetic național: aspecte instituționale, centrale hidroelectrice și electrice, hidrocarburi și geotermie, autoproducători și dispoziții fiscale (supliment ordinar la GURI nr. 13 din 16 ianuarie 1991, p. 3, denumită în continuare „Legea nr. 9/91”), Republica Italiană a prelungit concesiunile hidroelectrice existente până la 31 decembrie 2001, concesiuni în temeiul cărora operează societățile care exploatează resurse hidrice publice pentru producerea de energie electrică.

- 8 În temeiul articolului 20 alineatul 4 din această lege, Republica Italiană a prelungit de asemenea până la 31 decembrie 2001 aplicarea tarifului Terni. S-a prevăzut de asemenea că pe parcursul următorilor șase ani (2002-2007), cantitatea de energie electrică subvenționată furnizată societăților ex-Terni urma să se reducă progresiv, astfel încât avantajul tarifar să dispară până la sfârșitul anului 2007.

- 9 Legea nr. 9/91 a fost notificată de autoritățile italiene Comisiei, care, la 6 august 1991, a adoptat o decizie de a nu formula obiecții (decizie privind ajutorul de stat NN 52/91).

- 10 Prin Decretul legislativ nr. 79 din 16 martie 1999 privind Directiva 96/92/CE privind normele comune pentru piața internă de energie electrică (GURI nr. 75 din 31 martie 1999, p. 8, denumit în continuare „Decretul nr. 79/99”), Republica Italiană a prelungit concesiunile hidroelectrice existente. Articolul 12 alineatele 7 și 8 din decretul menționat prevedeau după cum urmează:

„7. Concesiunile expirate sau care urmează să expire cel târziu la 31 decembrie 2010 se prelungesc până la această dată și titularii concesiunilor vizate, fără a fi necesar un act administrativ, își continuă activitatea, informând administrația concedentă în termen de 90 de zile de la data intrării în vigoare a prezentului decret. [...]

8. Pentru concesiunile a căror expirare este stabilită după 31 decembrie 2010 sunt aplicabile condițiile de expirare prevăzute în actul de concesiune.”

- 11 Potrivit articolului 11 alineatul 11 din Decretul-lege nr. 35 din 14 martie 2005 privind prevederi urgente referitoare la Planul de acțiune pentru dezvoltarea economică, socială și teritorială (GURI nr. 62 din 16 martie 2005, p. 4), transformat în Legea nr. 80 din 14 mai 2005 (denumită în continuare „Legea nr. 80/05”), Republica Italiană a prelungit din nou aplicarea tarifului Terni până în 2010, măsura fiind aplicabilă începând cu 1 ianuarie 2005 (denumită în continuare „măsura în litigiu”). Legea nr. 80/05 precizează că societățile ex-Terni continuă să beneficieze până în 2010 de tratamentul de care beneficiau la 31 decembrie 2004 în privința cantităților furnizate (global 926 GWh pentru cele trei societăți) și a prețului (1,32 cent/kWh). La scurt timp, concesiunile hidroelectrice au fost, în mod general, prelungite până în 2020 prin Legea nr. 266 din 23 decembrie 2005.

- 12 Având cunoștință de această măsură de prelungire din contextul cercetării unei alte cauze, prin scrisoarea din 23 decembrie 2005, Comisia a solicitat autorităților italiene informații, iar acestea le-au comunicat prin scrisoarea din 24 februarie 2006, urmată de alte două scrisori la 2 martie și, respectiv, la 27 aprilie 2006.
- 13 Prin scrisoarea din 19 iulie 2006, Comisia a informat Republica Italiană că a hotărât inițierea procedurii stabilite la articolul 88 alineatul (2) CE. Această decizie a fost publicată în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene* (JO C 214, p. 5), iar Comisia a invitat părțile interesate să prezinte observații cu privire la măsurile în cauză.
- 14 Republica Italiană a transmis observațiile prin scrisoarea din 25 octombrie 2006 și a furnizat informații suplimentare prin scrisorile din 9 noiembrie și din 7 decembrie 2006.
- 15 Comisia a primit observațiile părților interesate și le-a înaintat autorităților italiene, cărora li s-a oferit posibilitatea de a reacționa. Observațiile Republicii Italiene au fost primite prin scrisoarea din 22 decembrie 2006.
- 16 Prin scrisoarea din 20 februarie 2007, Comisia a solicitat informații suplimentare, care au fost comunicate de autoritățile italiene prin scrisorile din 16 aprilie, din 10 mai și din 14 mai 2007.
- 17 La 20 noiembrie 2007, Comisia a adoptat Decizia privind ajutorul de stat C 36/A/06 (ex NN 38/06) pus în aplicare de Italia în favoarea ThyssenKrupp, Cementir și Nuova Terni Industrie Chimiche (JO 2008, L 144, p. 37, denumită în continuare „decizia atacată”).

18 Considerentul (163) al deciziei atacate este redactat astfel:

„Comisia consideră că [Republica Italiană] a pus în aplicare în mod ilegal, încălcând articolul 88 alineatul (3) [CE], dispoziția de la articolul 11 alineatul 11 din Decretul-lege nr. [35]/2005, transformat în Legea [nr. 80/05], care prevede modificarea și prelungirea aplicării până în 2010 a tarifului preferențial la energie electrică aplicabil celor trei întreprinderi Terni. Comisia consideră că o asemenea măsură, care constituie pur ajutor operațional, nu este eligibilă pentru nicio derogare în condițiile Tratatului CE și este, prin urmare, incompatibilă cu piața comună. Prin urmare, componentele măsurii care nu au fost încă acordate sau plătite nu trebuie puse în aplicare. Ajutorul plătit deja trebuie recuperat. Sumele la care beneficiarii ar fi avut dreptul în 2005, 2006 și 2007 în temeiul Legii [nr. 9/91] pot fi deduse din suma totală care trebuie recuperată.”

19 Dispozitivul deciziei atacate cuprinde următoarele prevederi:

„Articolul 1

(1) Ajutorul de stat pe care [Republica Italiană] l-a pus în aplicare în favoarea ThyssenKrupp, Cementir și Nuova Terni Industrie Chimiche este incompatibil cu piața comună.

(2) Ajutorul de stat pe care [Republica Italiană] l-a garantat, dar încă nu l-a plătit întreprinderilor ThyssenKrupp, Cementir și Nuova Terni Industrie Chimiche, este de asemenea incompatibil cu piața comună și, prin urmare, nu poate fi pus în aplicare.

Articolul 2

(1) [Republica Italiană] recuperează de la beneficiari ajutorul la care se face referire la articolul 1 alineatul (1).

[...]"

Procedura și concluziile părților

20 Prin cererea introductivă depusă la grefa Tribunalului la 31 ianuarie 2008, Republica Italiană a introdus prezenta acțiune.

21 Aceasta solicită Tribunalului anularea deciziei atacate.

22 Comisia solicită Tribunalului:

— respingerea acțiunii;

— obligarea Republicii Italiene la plata cheltuielilor de judecată.

În drept

- 23 Republica Italiană invocă trei motive, întemeiate, în ceea ce privește primul, pe încălcarea articolului 87 alineatul (1) CE și a articolului 88 alineatul (3) CE, întrucât măsura în litigiu ar avea un caracter compensator, în ceea ce privește al doilea, pe încălcarea aceluiași dispoziții întrucât măsura în litigiu nu ar avea ca obiect un transfer de resurse publice și, în ceea ce privește al treilea, pe încălcarea formelor substanțiale, precum și pe încălcarea principiului contradictorialității și a principiului protecției încrederii legitime.
- 24 În ședință, Republica Italiană a renunțat totuși în mod expres la al doilea motiv, aspect de care Tribunalul a luat act în procesul-verbal de ședință. Prin urmare, Tribunalul va examina numai primul și al treilea motiv.

Cu privire la motivul întemeiat pe caracterul pretins compensatoriu al măsurii în litigiu

Argumentele părților

- 25 Republica Italiană susține că în mod greșit Comisia a calificat drept ajutor de stat măsura în litigiu și a considerat, în consecință, că măsura menționată ar fi trebuit să îi fie notificată.

- 26 Aceasta susține că o atribuire de resurse care constituie o compensare pentru un sacrificiu patrimonial suferit în interesul general, în măsura în care nu depășește în mod nejustificat remunerația pe care persoana interesată ar fi obținut-o în contrapartidă – pentru același sacrificiu patrimonial – de la un investitor privat ce operează într-o economie de piață, nu constituie un avantaj economic.
- 27 Concluzia Comisiei potrivit căreia măsura în litigiu ar fi conferit un avantaj societăților ex-Terni s-ar întemeia pe o abordare inexactă a obiectului expropriării suferite de Terni în 1962. Această expropriere nu ar fi avut ca obiect exclusiv bunuri materiale, ci ar fi vizat și dreptul de a produce energie electrică, care ar constitui conținutul concesiunilor hidroelectrice existente la momentul intrării în vigoare a Legii nr. 1643/62.
- 28 În aceste condiții, era esențial, potrivit Republicii Italiene, să se țină cont de valoarea concesiunii, analizată în mod autonom ca bun imaterial cuprins în patrimoniul întreprinderii, valoare care depindea de durata concesiunii. Așadar, nu ar fi corect să se afirme, astfel cum afirmă Comisia, că problema ridicată în prezenta cauză ar fi cea a compensării acordate Terni pentru „valoarea de piață a bunurilor expropriate”, conform principiului potrivit căruia compensarea acordată pentru exproprierea unui bun ar trebui determinată ținându-se cont de valoarea acestui bun în momentul expropriării.
- 29 Obiectul expropriării suferite de Terni, astfel descris, ar fi condus, prin urmare, autoritățile italiene la conceperea unui mecanism de compensare în temeiul căruia valoarea acesteia ar fi în raport direct cu durata concesiunii. Durata regimului tarifar ar fi, așadar, aliniată duratei reziduale a concesiunii, și anume până la 31 decembrie 1992.

- 30 Republica Italiană arată că acest raport direct între durata tarifului Terni, care avea drept scop ca Terni să suporte pentru energie costuri analoge celor care i-ar fi revenit dacă și-ar fi putut menține dreptul de a produce energie, și durata concesiunilor garantează cele două părți existente împotriva riscului de supracompensare sau de subcompensare. Acest raport direct ar constitui un element fundamental al acordului de compensare încheiat între părți, astfel cum a fost evocat de Comisie în decizia atacată, întrucât garantează echilibrul economic al acestuia.
- 31 Însăși Comisia, în decizia atacată, ar fi privit ca acceptabil acest sistem de compensare, punând problema, efectiv esențială, dacă prelungirile regimului tarifar special ar putea fi considerate ca făcând parte integrantă din compensare.
- 32 În această privință, Republica Italiană susține că suplimentul de compensare nu este întemeiat pe condițiile care s-ar fi creat pe piața energiei electrice, ale cărei schimbări ar fi legate de dificultatea normală a acordului de compensare. Cele două prelungiri, decise în 1991 și în 2005, ar fi în realitate justificate de faptul că prevederile legislative ulterioare, care nu erau previzibile la încheierea acordului de compensare, prelungiseră durata concesiunilor autoproducătorilor.
- 33 Natura cu totul excepțională a exproprierii suferite de Terni ar fi impus reconstruirea în privința sa a unei situații cât mai apropiate posibil de cea care s-ar fi produs dacă nu ar fi suferit o astfel de expropriere, ceea ce ar fi explicat faptul că Terni ar fi fost tratată ca un „autoproducător virtual” în cadrul mecanismului compensatoriu pus la punct de autoritățile italiene. Republica Italiană arată că, într-un astfel de context, punctul crucial nu este atât să se verifice dacă exista o legătură între mecanismul de compensare prevăzut pentru Terni și concesiunile celorlalți autoproducători, ci mai degrabă să se examineze dacă legile de prelungire s-ar fi aplicat Terni în cazul în care aceasta nu ar fi făcut obiectul unei exproprieri.

- 34 Or, nu ar exista niciun dubiu că prevederile legislative de prelungire a duratei concesiunilor ar fi vizat de asemenea concesiunile al căror titular era Terni dacă această societate și-ar fi menținut dispoziția în această privință. Împiedicarea societăților ex-Terni de a beneficia de aceste prelungiri, sub forma reînnoirilor tarifului Terni, ar fi repus în discuție situația lor de „autoproducător virtual”, care ar fi rezonabil să fie menținut în privința acestor societăți, chiar în opinia Comisiei.
- 35 Prin urmare, cele două prelungiri din 1991 și din 2005, departe de a constitui o revizuire a *ratio* a măsurilor de origine, constituiau tocmai, în opinia Republicii Italiene, aplicarea acestei *ratio*, precum și a principiului comun dreptului contractelor din statele membre potrivit căruia, în raporturile juridice continue, trebuie să se ia în considerare alterarea echilibrului contractual care nu este determinată de realizarea riscului normal pe care părțile și l-au asumat în momentul încheierii, ci care este efectul unui eveniment survenit ulterior și care nu era nici prevăzut, nici previzibil la momentul încheierii acordului.
- 36 Republica Italiană face trimitere la principiul bunei credințe și al echității și adaugă că principiul menționat la punctul 35 de mai sus a fost codificat în clauza numită de „hardship” prevăzută de principiile referitoare la contractele de comerț internațional, precum și la dreptul european al contractelor. Condițiile de aplicare a acestor principii ar fi îndeplinite în speță.
- 37 Republica Italiană susține că argumentul Comisiei potrivit căruia Terni ar fi putut contesta mecanismul de compensare dacă l-ar fi considerat neadaptat nu este relevant. Astfel, în momentul adoptării Decretului nr. 1165/63, Terni nu s-ar fi putut plânde decât dacă durata tarifului Terni ar fi fost stabilită într-o măsură inferioară duratei concesiunilor, care, în acel moment, trebuiau să expire la 31 decembrie 1992, dată reținută pentru încetarea aplicării tarifului Terni. Republica Italiană adaugă că, odată admis că data expirării tarifului Terni nu a fost definită pe baza unui calcul al beneficiilor globale pe care Terni le-ar fi realizat până la acea dată, ci numai în vederea unei alinieri a tarifului Terni la durata concesiunilor, Terni nu avea niciun motiv să se plângă în legătură cu mecanismul, din moment ce aplicarea acestuia trebuia să

cuprindă prelungirea automată a aplicării tarifului menționat, în paralel cu prelungirea concesiunilor.

- 38 În privința dubiului exprimat de Comisie în privința finalității reale a prevederilor de prelungire a aplicării tarifului Terni, care era de a completa compensarea inițială având în vedere prelungirea duratei, fie și virtuală, a concesiunii expropriate, Republica Italiană pretinde că, pentru calificarea unei măsuri drept ajutor de stat, trebuie să se ia în considerare numai efectele acesteia, reale sau potențiale, și că, deși nu se contestă că societățile ex-Terni aveau dreptul la o prelungire a aplicării tarifului Terni care viza completarea adecvată a compensării inițiale, măsura care are ca efect acordarea prelungirii menționate nu poate fi considerată ajutor de stat, independent de finalitățile urmărite de legiuitorul național atunci când le-a adoptat.
- 39 Republica Italiană concluzionează indicând că măsura în litigiu avea ca scop menținerea actualității economice a unui mecanism destinat în mod obligatoriu să fie continuat în timp și că, împiedicând o alterare a prevederilor fundamentale ale contractului, nu a atribuit niciun avantaj necuvenit societăților ex-Terni, ci, dimpotrivă, a evitat ca acestea să trebuiască să suporte un prejudiciu injust.
- 40 Comisia răspunde susținând că motivul Republicii Italiene trebuie respins ca fiind întemeiat pe o premisă eronată.
- 41 Republica Italiană pare să ignore, în opinia Comisiei, că articolul 6 din Decretul nr. 1165/63 prevăzuse, cu titlu de compensare pentru transferul la ENEL al instalațiilor Terni, furnizarea de energie electrică la un tarif redus până la 31 decembrie 1992. Ar rezulta cu claritate din modul de redactare a acestei prevederi că tariful Terni a fost

acordat, cu titlu de compensare, pentru o perioadă bine determinată, stabilită în mod definitiv în momentul exproprierii și că acest termen ar fi fost stabilit probabil luând în considerare durata reziduală a concesiunii hidroelectrice a Terni, care constituia un element fundamental pentru determinarea valorii concesiunii expropriate.

- 42 Comisia susține că nici Decretul nr. 1165/63, nici Legea nr. 9/91 nu au legat în niciun fel prelungirea aplicării tarifului Terni de cea a concesiunilor hidroelectrice ale celorlalți autoproducători neexpropriați. Nu ar exista niciun motiv să se considere că prelungirea aplicării tarifului menționat acordată în 2005 prin măsura în litigiu ar fi în special legată de prelungirea concesiunilor acordată, cu șase ani înainte, prin Decretul nr. 79/99. Dimpotrivă, ar rezulta în mod clar din Legea nr. 80/05 că prelungirea aplicării tarifelor favorabile, printre care tariful Terni, a fost acordată global pentru „a permite dezvoltarea și restructurarea producției întreprinderilor vizate”.
- 43 Aceasta susține că, deși Decretul nr. 1165/63 prevăzuse o prelungire automată a aplicării tarifului Terni în caz de prelungire a concesiunilor celorlalți autoproducători, aceasta ar fi contravenit principiului potrivit căruia compensarea plătită pentru exproprierea unui bun (inclusiv un bun imaterial precum concesiunea) trebuie determinată ținând cont de valoarea bunului în momentul exproprierii.
- 44 În plus, ar fi fals să se pretindă, cum ar face Republica Italiană, că „societățile ex-Terni puteau pretinde o prelungire a aplicării tarifelor Terni în temeiul suplimentului datorat al compensării de origine”. Comisia arată că autoritățile italiene par de asemenea să pretindă că societățile ex-Terni beneficiau de un drept de prelungire a aplicării tarifului Terni numai pentru faptul că, deși nu fuseseră expropriate, ar fi beneficiat de prelungirea concesiunilor hidroelectrice.

- 45 Or, societățile ex-Terni nu puteau, potrivit Comisiei, să revendice niciun „drept” la prelungire în temeiul Decretului nr. 1165/63, care prevedea furnizarea de energie electrică la un tarif redus până la 31 decembrie 1992, fără posibilitatea de a reporta acest termen. Absența unui „drept” la prelungirea aplicării tarifului Terni ar decurge de asemenea din faptul că prelungirile prevăzute de Legea nr. 9/91 și de măsura în litigiu ar fi fost acordate unilateral de autoritățile italiene în exercitarea largii puteri discreționare care caracteriza activitatea legislativă.
- 46 De asemenea, ar fi lipsite de fundament argumentele potrivit cărora modificarea duratei tarifului Terni s-ar întemeia pe norme de drept privat ce se raportează la costul excesiv al prestațiilor contractuale ulterioare, normele menționate nepărând a fi aplicabile expropriării pentru cauză de utilitate publică. Comisia arată de asemenea că, chiar dacă s-ar dori asimilarea expropriării cu un simplu fapt contractual, obligația Terni de a transfera către ENEL concesiunea hidroelectrică și instalațiile corespunzătoare ar trebui calificată drept prestație „imediată”, iar nu drept prestație continuă, care poate deveni excesiv de costisitoare după o anumită perioadă. În plus, prelungirea concesiunilor hidroelectrice nu ar putea fi calificată drept eveniment „extraordinar și imprevizibil”.

Aprecierea Tribunalului

- 47 Potrivit unei jurisprudențe constante, calificarea drept „ajutor” în sensul articolului 87 alineatul (1) CE impune îndeplinirea tuturor condițiilor menționate în această dispoziție (Hotărârea Curții din 21 martie 1990, Belgia/Comisia, cunoscută sub numele „Tubemeuse”, C-142/87, Rec., p. I-959, punctul 25, și Hotărârea Curții din 1 iulie 2008, Chronopost și La Poste/Ufex și alții, C-341/06 P și C-342/06 P, Rep., p. I-4777, punctul 121).

- 48 În primul rând, trebuie să fie vorba despre o intervenție a statului sau prin intermediul resurselor de stat. În al doilea rând, această intervenție trebuie să fie susceptibilă să afecteze schimburile comerciale dintre statele membre. În al treilea rând, aceasta trebuie să acorde un avantaj beneficiarului. În al patrulea rând, aceasta denaturează sau amenință să denatureze concurența (Hotărârea Curții din 30 martie 2006, *Servizi Ausiliari Dottori Commercialisti*, C-451/03, Rec., p. I-2941, punctul 56, și Hotărârea Chronopost și La Poste/Ufex și alții, punctul 47 de mai sus, punctul 122).
- 49 Trebuie amintit că reprezintă avantaje în sensul articolului 87 alineatul (1) CE intervenții, care, sub diverse forme, diminuează sarcinile care în mod normal grevează asupra bugetului unei întreprinderi și care, astfel, se înrudesc cu o subvenție (Hotărârea Curții din 29 iunie 1999, *DM Transport*, C-256/97, Rec., p. I-3913, punctul 19, și Hotărârea Curții din 14 septembrie 2004, *Spania/Comisia*, C-276/02, Rec., p. I-8091, punctul 24), cum ar fi, printre altele, furnizarea de bunuri sau de servicii în condiții preferențiale (a se vedea Hotărârea Tribunalului din 16 septembrie 2004, *Valmont/Comisia*, T-274/01, Rec., p. II-3145, punctul 44 și jurisprudența citată).
- 50 Republica Italiană susține că măsura în litigiu nu putea fi calificată drept ajutor de stat în măsura în care condiția acordării unui avantaj beneficiarilor nu este îndeplinită, măsura menționată având pur și simplu un caracter de despăgubire.
- 51 Nu se contestă că anumite forme de despăgubire acordate întreprinderilor nu constituie un ajutor.
- 52 Astfel, în Hotărârea din 27 septembrie 1988, *Asteris și alții* (106/87-120/87, Rec., p. 5515, punctele 23 și 24), Curtea a precizat că ajutoarele publice, ce constituie măsuri ale autorității publice care favorizează anumite întreprinderi sau anumite produse, au o natură juridică fundamental diferită de daunele interese pe care autoritățile naționale ar fi, eventual, obligate să le plătească unor particulari pentru repararea

prejudiciului pe care acestea l-ar fi produs și că daunele interese menționate nu constituie, prin urmare, ajutoare în sensul articolelor 87 CE și 88 CE.

- 53 De asemenea, Curtea a arătat că subvențiile publice care sunt acordate unor întreprinderi însărcinate explicit cu atribuții de serviciu public pentru compensarea costurilor ocazionate de executarea acestor obligații și care răspund anumitor condiții nu intră sub incidența articolului 87 alineatul (1) CE (Hotărârea Curții din 24 iulie 2003, *Altmark Trans și Regierungspräsidium Magdeburg*, C-280/00, Rec., p. I-7747, punctul 94).
- 54 Comisia arată că o despăgubire acordată de stat pentru compensarea exproprierii de active nu constituie în general un ajutor de stat [considerentul (70) al deciziei atacate].
- 55 Măsura în litigiu este reprezentată de prelungirea unei prime măsuri care acorda în favoarea Terni un tarif preferențial aplicabil pentru furnizarea de energie electrică, în temeiul unei compensații care a urmat naționalizării secțiunii hidroelectrice a acestei societăți în 1962.
- 56 Articolul 6 din Decretul nr. 1165/63, care definește această compensare, este redactat astfel:

„ENEL este obligată să furnizeze Terni [...] 1 025 000 000 kWh (un miliard douăzeci și cinci de milioane) în fiecare an, cu o putere de 170 000 kW (o sută șaptezeci de mii), cantitate de energie electrică utilizată în 1961 de Terni [...] pentru activitățile care nu sunt cuprinse printre cele vizate la articolul 1 din Legea nr. 1643/[62], și

595 000 000 kWh (cinci sute nouăzeci și cinci de milioane) pe an, prin intermediul unei puteri suplimentare de 100 000 kW (o sută de mii), pentru activitățile în curs de realizare la data intrării în vigoare a Legii nr. 1643/[62].

Furnizările menționate vor trebui să aibă loc până la 31 decembrie 1992, în punctele de livrare situate pe lângă instalațiile Terni determinate de comun acord între părți.”

- 57 Această cantitate fixă de energie electrică trebuia furnizată la un tarif preferențial definit la articolul 7 din Decretul nr. 1165/63, după cum urmează:

„Pentru furnizarea a 1 025 000 000 kWh [...] pe an, prețul de furnizare pe kWh va fi determinat în funcție de prețurile de cesiune internă practicate în medie în perioada 1959-1961 de sectorul producției electrice al Terni [...] în favoarea instalațiilor societății care operează în alte sectoare.

Pentru cantitățile de energie care vor fi consumate de Terni [...] ce depășesc 1 025 000 000 kWh [...] pe an până la 595 000 000 kWh [...] pe an, prețul menționat la paragraful precedent va fi majorat cu 0,45 lire [italiene] pe kWh.”

- 58 Măsura al cărei destinatar a fost Terni apare, prin urmare, ca rezultată a trei factori: cantitatea de energie electrică, prețul său și durata regimului preferențial.

- 59 Comisia apreciază că măsura inițială constituia o compensare, că era adaptată și că tariful Terni nu a conferit niciun avantaj beneficiarilor în toată perioada prevăzută de măsura respectivă, și anume până în 1992. Referindu-se la o interpretare literală a articolului 6 din Decretul nr. 1165/63 și la stabilirea clară a unei durate de 30 de ani a aplicării tarifului menționat, Comisia susține că prelungirea aplicării acestuia nu poate fi considerată ca făcând parte integrantă din compensare și concluzionează că respectivul tarif acordat începând cu 1 ianuarie 2005, potrivit articolului 11 alineatul 11 din Legea nr. 80/05, constituie un ajutor de stat în sensul articolului 87 alineatul (1) CE [considerentele (78), (79), (94) și (117) ale deciziei atacate].
- 60 Republica Italiană pretinde că decizia atacată se întemeiază pe o apreciere eronată a Comisiei cu privire la natura și la funcția reală a măsurii de compensare prevăzute de reglementarea referitoare la naționalizarea Terni. Scopul acestei reglementări ar fi compensarea acordată Terni pentru exproprierea suferită în 1962, care reprezenta o excepție în contextul regimului general al autoproducătorilor și viza nu numai diverse instalații, ci și dreptul, ce decurge dintr-o concesiune hidroelectrică, de a produce energie.
- 61 Această situație explică, potrivit Republicii Italiene, adoptarea de către legiuitorul național a unui mecanism de compensare specific care trebuia să permită Terni să se aprovizioneze cu energie în condiții economice analoge celor de care ar fi beneficiat dacă nu ar fi avut loc o naționalizare, pentru o perioadă care ține cont de durata concesiunii.
- 62 În primul rând, aceasta arată că, reținând data de 31 decembrie 1992 pentru expirarea tarifului Terni, legiuitorul național ar fi decis să alinieze durata tarifului menționat la cea a concesiunilor hidroelectrice ale autoproducătorilor care nu au fost expropriați, instaurând astfel un raport direct între aceste două elemente. Ea susține că cele două prelungiri ale aplicării tarifului Terni sunt justificate de faptul că prevederi legislative, care cu siguranță nu erau previzibile la stabilirea compensării inițiale, au prelungit durata concesiunilor autoproducătorilor, această durată fiind parametrul de compensare ce revenea Terni. Aceste două măsuri de prelungire, departe de a avea sensul

unei revizui a *ratio* a mecanismului de compensare de origine, ar constitui tocmai aplicarea acestei *ratio*.

- 63 Cu toate acestea, este important să se sublinieze că prezentul litigiu se înscrie în contextul naționalizării sectorului energiei electrice în Italia, întemeiată pe articolul 43 din Constituția italiană, al cărei instrument juridic de punere în aplicare este constituit de Legea nr. 1643/62, completată prin Decretul nr. 1165/63.
- 64 Prin urmare, la aceste din urmă texte trebuie să se facă referire pentru a înțelege naționalizarea în cauză în toate dimensiunile ei, inclusiv compensarea necesară din punct de vedere juridic în această situație de transfer de proprietate decisă în mod unilateral de un stat.
- 65 Or, rezultă din modul de redactare a articolului 6 din Decretul nr. 1165/63, care este lipsit de orice ambiguitate, că tariful Terni a fost acordat cu titlu de compensație pentru o perioadă bine determinată, fără posibilitatea de prelungire. Astfel, același articol prevede că furnizarea de energie electrică pentru Terni „va avea loc până la 31 decembrie 1992”, menționarea unei date precise excluzând *a priori* orice dificultate în interpretarea domeniului de aplicare temporală a dispoziției.
- 66 În plus, Republica Italiană nu menționează nicio dispoziție din Legea nr. 1643/62 sau din Decretul nr. 1165/63 care să prevadă o revizuire a duratei de aplicare a tarifului Terni, cu o posibilă prelungire a acestei durate dincolo de data de încheiere prevăzută. În schimb, trebuie să se observe că posibilitatea de revizuire a prețului de furnizare a energiei electrice către Terni a fost prevăzută explicit de legiuitorul național la articolul 8 din Decretul nr. 1165/63.

- 67 Subliniind că data de încetare a concesiunilor hidroelectrice ale autoproducătorilor fusese luată în considerare de legiuitorul național la momentul naționalizării pentru a reține data de 31 decembrie 1992 în Decretul nr. 1165/63, Republica Italiană susține că absența unei dispoziții exprese privind posibilitatea de revizuire a duratei de aplicare a tarifului Terni în funcție de cea a concesiunilor se explică prin faptul că reînnoirea acestora constituia, pentru aceiași legiuitor și în aceeași perioadă, un eveniment „cu siguranță imprevizibil”.
- 68 Trebuie să se arate că stabilirea inițială a unei durate de validitate pentru concesiuni cuprindea deja, în ea însăși, problema viitorului acestor concesiuni în momentul încetării și menținerea lor, în urma unei prelungiri legislative sau a unei proceduri de asigurare a condițiilor concurențiale, constituia o ipoteză care putea fi avută în vedere, și nu un eveniment „cu siguranță imprevizibil”. Rezultă din dosar că absența unei dispoziții exprese în legislația națională care să prevadă o posibilitate de revizuire a duratei aplicării tarifului Terni apare ca simpla rezultată a opțiunii legiuitorului de a acorda o compensare pentru Terni prin beneficiul unui tarif preferențial pentru furnizarea de energie electrică pentru o perioadă bine determinată, stabilită în mod definitiv la momentul naționalizării.
- 69 Este important să se adauge că legislația referitoare la prelungirile concesiunilor hidroelectrice ulterioară Legii nr. 1643/62 și Decretului nr. 1165/63 contrazice interpretarea acestor texte susținută de Republica Italiană, potrivit căreia acestea din urmă ar lega durata tarifului Terni, printr-un tip de trimitere dinamică și implicită, de cea a concesiunilor hidroelectrice ale autoproducătorilor, prelungirea acestora antrenând automat prelungirea aplicării tarifului menționat.
- 70 Această interpretare se lovește deja de faptul că prelungirile aplicării tarifului Terni, departe de a fi automate, au necesitat intervenții legislative pentru modificarea compensării stabilite inițial prin Decretul nr. 1165/63.

- 71 Prima prelungire a aplicării tarifului Terni rezultă din articolul 20 alineatul 4 din Legea nr. 9/91, care a prelungit și concesiunile hidroelectrice existente atunci până în 2001. Această lege nu poate fi rezumată numai la prelungirea concomitentă a duratei tarifului Terni și a celei a concesiunilor hidroelectrice ale autoproducătorilor până în 2001, în măsura în care ea are un dublu obiect, și anume prelungirea aplicării tarifului Terni, dar și dispariția acestuia la termenul din 2007 [a se vedea considerentul (19) al deciziei atacate], la o dată ulterioară și, prin urmare, independentă de cea a expirării concesiunilor hidroelectrice existente atunci. Aceste două elemente sunt indisolubile și demonstrează în realitate autonomia problemei duratei tarifului menționat în raport cu situația autoproducătorilor.
- 72 Disocierea tratamentului societăților ex-Terni de cel al autoproducătorilor este confirmată de faptul că autoritățile italiene au intervenit în 1999 numai pentru reînnoirea până în 2010 a concesiunilor hidroelectrice existente atunci.
- 73 A doua prelungire a aplicării tarifului Terni rezultă din articolul 11 alineatul 11 din Legea nr. 80/05, care prevede:

„Pentru a permite dezvoltarea și restructurarea producției întreprinderilor vizate, aplicarea de condiții tarifare favorabile pentru tipurile de furnizare de energie electrică prevăzute la articolul 1 alineatul 1 [litera] c) din Decretul-lege nr. 25 din 18 februarie 2003, transformat, cu modificări, în Legea [...] nr. 83 din 17 aprilie 2003, se prelungește pentru întreg anul 2010 în condițiile tarifare aplicabile la 31 decembrie 2004.”

- 74 Dispoziția menționată nu face nicio trimitere la concesiunile hidroelectrice și nu cuprinde nicio indicație care să permită să se creadă că intenția legiuitorului era să alinieze durata tarifului Terni la cea a concesiunilor menționate.

75 Dimpotrivă, din aceeași dispoziție rezultă că tariful Terni nu este decât una dintre condițiile tarifare favorabile a căror prelungire are ca obiect să „permită dezvoltarea și restructurarea producției întreprinderilor vizate”. În considerentul (67) al deciziei atacate, care se înscrie în sinteza observațiilor formulate de autoritățile italiene în cursul procedurii oficiale de investigare, se precizează că autoritățile menționate insistă asupra faptului că „prelungirea contestată a tarifului, stabilită la articolul 11 alineatul 11 din Legea nr. 80/2005, are legătură cu un program de investiții extins derulat de ThyssenKrupp în zona industrială Terni-Narni” și că „în cadrul acestui plan de acțiune se va dezvolta o nouă capacitate generatoare în zona respectivă”. Se arată că „[t]ariful are [...] rolul unei soluții temporare până când se creează o capacitate generatoare, iar renunțarea la acesta ar periclita investițiile derulate în prezent”.

76 Astfel cum se menționează în considerentul (61) al deciziei atacate, referitor la „motivele politice ale celei de a doua prelungiri”, autoritățile italiene au indicat după cum urmează:

„[T]ariful este necesar pentru stabilirea unui câmp de joc echitabil între aceste întreprinderi energo-intensive active în Italia și concurenții acestora din [Uniunea Europeană], care beneficiază de asemenea de prețuri reduse la energie (tarifare sau contractuale), până la finalizarea proiectelor de infrastructură aflate în derulare cu privire la generarea și transportul de energie electrică. Dacă s-ar renunța la tarif, întreprinderile respective și-ar transfera operațiunile în exteriorul [Uniunii]. Acest lucru ar conduce în mod inevitabil la o criză industrială și la o pierdere serioasă de locuri de muncă în regiunile afectate. Prin urmare, în opinia [Republicii Italiene], prelungirea tarifului ar trebui văzută ca o soluție de tranziție.”

77 Prin urmare, nu este vorba despre o măsură care constituie continuarea legală a compensării de care a beneficiat Terni în urma naționalizării secțiunii sale hidroenergetice în 1962.

- 78 În al doilea rând, Republica Italiană, după ce, în replică, a precizat că durata regimului tarifar fusese aliniată la durata „reziduală” a concesiunii Terni, a arătat că „punctul crucial nu e[ra] atât să se verifice dacă exista o legătură între mecanismul de compensare prevăzut pentru Terni și concesiunile celorlalți autoproducători, ci mai degrabă să se examineze dacă legile de prelungire s-ar fi aplicat Terni dacă aceasta, potrivit regulii generale, nu ar fi făcut obiectul unei exproprieri cu privire la instalații și la concesiune”.
- 79 În opinia sa, nu există nicio îndoială că dispozițiile de prelungire (și anume articolul 24 din Legea nr. 9/91 și articolul 12 alineatul 7 din Decretul nr. 79/99) ar fi vizat de asemenea concesiunile al căror titular era Terni „dacă această societate și-ar fi menținut dispoziția în această privință” și este evident că împiedicarea societăților ex-Terni de a beneficia de aceste prelungiri ar fi făcut să înceteze situația lor de „autoproducător virtual”, care era rezonabil să fie menținută în privința acestor societăți, chiar în opinia Comisiei.
- 80 Cu toate acestea, trebuie să se constate că raționamentul dezvoltat astfel de Republica Italiană urmărește să dea o interpretare mecanismului de compensare instituit de articolul 6 din Decretul nr. 1165/63 care se întemeiază pe un postulat ce face abstracție de situația de expropriere aflată la originea litigiului și a dezbaterii privind domeniul de aplicare al mecanismului menționat.
- 81 Este posibil ca, în cazul în care secțiunea hidroelectrică a Terni nu ar fi fost naționalizată, concesiunea acestei societăți să fi fost reînnoită precum cele ale celorlalți autoproducători. De asemenea este posibil ca, într-un astfel de caz, problema compensării pentru Terni prin acordarea unui tarif la energia electrică preferențial să nu se pună.

- 82 Nu este mai puțin adevărat că este vorba despre raționamente pur ipotetice care urmăresc eludarea obstacolului limitei temporale, stabilită foarte clar la articolul 6 din Decretul nr. 1165/63, pentru aplicarea tarifului Terni și care trebuie respinse.
- 83 Republica Italiană susține de asemenea că Comisia are îndoieli în legătură cu faptul că finalitatea dispozițiilor de prelungire a aplicării tarifului Terni ar fi fost completarea compensării inițiale prevăzute la articolul 6 din Decretul nr. 1165/63, cu toate că, potrivit jurisprudenței, calificarea drept ajutor de stat a unei măsuri implică luarea în considerare numai a efectelor sale reale sau potențiale.
- 84 Trebuie să se arate totuși că s-a indicat de către Comisie, în considerentul (99) al deciziei atacate, că nu putea fi nicio îndoială că furnizarea de energie electrică la prețuri mai mici în comparație cu tariful normal în vigoare constituia un avantaj economic incontestabil pentru beneficiari, care asistă la reducerea costurilor de producție și la consolidarea poziției lor concurențiale.
- 85 Evocarea finalității reale a măsurii în litigiu se înscrie în discuția privind domeniul exact de aplicare a mecanismului de compensare prevăzut la articolul 6 din Decretul nr. 1165/63, Republica Italiană susținând că această măsură constituia continuarea legală a compensării de care a beneficiat Terni în urma naționalizării secțiunii sale hidroelectrice în 1962.
- 86 Această afirmație este contrazisă atât de modul de redactare a articolului 11 alineatul 11 din Legea nr. 80/05, care a prelungit aplicarea tarifului Terni până în 2010, cât și de declarațiile autorităților italiene în cadrul procedurii administrative, sintetizate în considerentele (61) și (67) ale deciziei atacate, din care rezultă că prelungirea contestată a aplicării tarifului Terni constituie, în realitate, o contrapartidă pentru un program de investiții extins derulat de ThyssenKrupp în zona industrială Terni-Narni.

- 87 În al treilea rând, Republica Italiană susține că cele două prelungiri din 1991 și din 2005 constituie și aplicarea unui principiu comun dreptului contractelor din statele membre, potrivit căruia, în raporturile juridice continue, trebuie să se ia în considerare alterarea echilibrului contractual care nu este determinată de realizarea riscului normal pe care părțile și l-au asumat în momentul încheierii contractului, ci care este efectul unui eveniment survenit ulterior și care nu era nici prevăzut, nici previzibil la momentul încheierii acordului, și anume adoptarea de dispoziții legislative care prelungesc durata concesiunilor hidroelectrice ale autoproducătorilor.
- 88 Dincolo de o trimitere la principiul bunei credințe și al echității, Republica Italiană adaugă că principiul menționat la punctul 87 de mai sus a fost codificat în clauza numită de „hardship” prevăzută de principiile referitoare la contractele de comerț internațional, precum și la dreptul european al contractelor, elaborate de comisia privind dreptul european al contractelor.
- 89 Această argumentare trebuie respinsă în măsura în care se întemeiază pe o premisă eronată, și anume asimilarea unei situații de naționalizare a diverse active, ce determină o compensare necesară, cu un simplu fapt contractual.
- 90 Astfel, este important să se amintească faptul că prezentul litigiu se înscrie în contextul naționalizării sectorului energiei electrice în Italia, întemeiată pe articolul 43 din Constituția italiană, care prevede că „[î]n interes public, legea poate, prin expropriere și în schimbul unei compensări, să rezerve de la început sau să transfere către stat, către organisme publice sau către comunități de lucrători ori de utilizatori anumite întreprinderi sau categorii de întreprinderi care privesc servicii publice esențiale ori surse de energie ori situații de monopol și sunt de interes public esențial”.

- 91 Instrumentul juridic de punere în aplicare a naționalizării este constituit numai de Legea nr. 1643/62, completată de Decretul nr. 1165/63.
- 92 Astfel, rezultă că transferul de proprietate este decis în mod unilateral de stat, pentru interes public, și că trebuie să se facă referire la prevederile legii și decretului menționate pentru înțelegerea naționalizării în cauză în toate dimensiunile sale, inclusiv a compensării necesare din punct de vedere juridic în această situație.
- 93 Aplicabilitatea la o astfel de situație a unor norme sau principii care reglementează relațiile contractuale nu este demonstrată în niciun mod de Republica Italiană. Faptul că Decretul nr. 1165/63 a prevăzut un mecanism de compensare specific sub forma furnizării de energie electrică la un tarif preferențial timp de 30 de ani nu poate constitui temeiul asimilării operate de Republica Italiană între prezenta speță și o situație de relație contractuală continuă.
- 94 În orice caz, presupunând chiar că o astfel de asimilare ar putea fi admisă, argumentația care justifică măsura în litigiu prin existența unor principii ce permit restabilirea echilibrului unei relații contractuale continue, pretins perturbată de efectul unui eveniment care nu era nici prevăzut, nici previzibil în momentul încheierii acordului, nu poate fi primită.
- 95 Dincolo de faptul că transferul către ENEL al activelor Terni a fost executat integral la puțin timp după adoptarea Decretului nr. 1165/63 și ar trebui, prin urmare, calificat drept prestație „imediată”, iar nu „continuă”, prelungirea concesiunilor hidroelectrice ale autoproducătorilor nu ar putea fi calificată drept eveniment „imprevizibil”.

- 96 Trebuie amintit că stabilirea inițială a unei durate de validitate pentru concesiuni cuprindea deja, în ea însăși, problema viitorului acestor concesiuni în momentul încetării și menținerea lor, în urma unei prelungiri legislative sau a unei proceduri de asigurare a condițiilor concurențiale, constituia, așadar, un eveniment care putea fi avut în vedere în mare măsură, și nu imprevizibil. Adoptarea de dispoziții de prelungire a concesiunilor hidroelectrice ale autoproducătorilor în 1991, în 1999 și în 2005 o confirmă *a posteriori*.
- 97 Rezultă din considerațiile ce precedă că motivul care contestă calificarea drept ajutor de stat a măsurii în litigiu și întemeiat pe caracterul compensatoriu al măsurii în litigiu trebuie respins.

Cu privire la motivul întemeiat pe încălcarea formelor substanțiale, pe încălcarea principiului contradictorialității și pe încălcarea principiului protecției încrederii legitime

Argumentele părților

- 98 Republica Italiană susține că, la cererea expresă a Comisiei, a furnizat un studiu în care se compară valoarea contabilă a bunurilor expropriate cu valoarea beneficiilor acordate, în cursul anilor, prin intermediul tarifului Terni, studiu care ar fi dovedit absența unei supracompensări.

- 99 Or, în decizia atacată, Comisia ar fi considerat acest studiu ca lipsit de relevanță pentru motivul că nu putea fi evaluat decât *ex ante*, și anume în momentul exproprierii, caracterul adecvat al mecanismului de compensare. Așadar, Comisia ar fi examinat conținutul studiului numai cu titlu subsidiar și ar fi stabilit caracterul eronat al concluziilor acestuia.
- 100 Republica Italiană susține că această schimbare a opiniei de către Comisie în ceea ce privește utilitatea unei aprecieri *ex post* a caracterului adecvat al mecanismului de compensare ar fi trebuit să conducă această instituție la redeschiderea dezbaterii contradictorii, sugerând o perspectivă de analiză diferită sau chiar acceptând propuneri alternative din partea Republicii Italiene, ceea ce Comisia nu a făcut. Dacă s-ar fi procedat în acest mod, Republica Italiană ar fi putut cu siguranță să își susțină argumentele formulate în cadrul primului motiv.
- 101 Aceasta adaugă că ar fi putut să invoce, în cazul în care Comisia și-ar fi manifestat, anterior adoptării deciziei atacate, schimbarea de opinie sau perplexitatea privind metoda de evaluare propusă de studiul în cauză, faptul că, deși instituția menționată subevalua poate avantajul tarifar al Terni, subevalua și sacrificiul economic al acestei societăți, limitându-l la valoarea instalațiilor, fără a considera ca obiect de evaluare autonomă dreptul expropriat, și anume concesiunea de producție.
- 102 Acest viciu de procedură ar afecta chiar aprecierea asupra fondului studiului în cauză efectuată de Comisie.
- 103 După ce a subliniat caracterul cel puțin contradictoriu al comportamentului Comisiei, Republica Italiană a pretins, în replică, faptul că, solicitând studiul în cauză pentru aprecierea eventualei existențe a unei supracompensări, Comisia a determinat apariția încrederii legitime a autorităților italiene în sensul că rezultatele acestor

lucrări vor fi într-un anumit mod apreciate în vederea deciziei atacate. Declarând studiul ca fiind în orice caz nerelevant, neexprimând de altfel această apreciere decât în decizia atacată și evaluând numai cu titlu subsidiar conținutul studiului menționat, Comisia ar fi încălcat această încredere legitimă generată de cererea de informații formulată în scrisoarea din 20 februarie 2007.

- 104 Comisia afirmă că, în cursul procedurii, nu a indicat niciodată Republicii Italiene că va aprecia *ex post* caracterul adecvat al tarifului Terni fără a examina dacă prelungirea aplicării acestui tarif prevăzută de măsura în litigiu putea fi justificată în temeiul compensării pentru exproprierea suferită de Terni în 1962, ceea ce se atestă prin faptul că autoritățile italiene și societățile ex-Terni au susținut efectiv în cursul procedurii argumentele dezvoltate în cadrul primului motiv pentru a demonstra că prelungirea menționată trebuia considerată ca făcând parte integrantă din criteriul prevăzut *ex ante* de Decretul nr. 1165/63 pentru ca Terni să fie despăgubită.
- 105 Aceasta pretinde că, în măsura în care autoritățile italiene au prezentat efectiv argumentele în discuție în cadrul procedurii administrative și în care aceste argumente sunt în orice caz nefondate, după cum demonstrează analiza primului motiv, pretinsa încălcare a dreptului la apărare susținută de Republica Italiană nu poate avea nicio incidență asupra validității deciziei atacate.
- 106 Această concluzie nu poate fi repusă în discuție de susținerea Republicii Italiene potrivit căreia, dacă ar fi avut cunoștința despre obiecțiile Comisiei față de studiul în cauză, „ar fi putut, la rândul său, să își exprime îndoielile”. Astfel, potrivit Comisiei, este evident că, întrucât studiul a fost examinat numai cu titlu subsidiar, eventualele îndoieli ale Republicii Italiene privind credibilitatea acestuia nu ar fi putut avea în niciun caz nici cea mai mică influență asupra aprecierii principale pe care se întemeiază decizia atacată. În plus, autoritățile italiene nu ar fi demonstrat în niciun mod că

aprecierea de fond realizată de Comisie asupra studiului în discuție ar fi afectată de vreo eroare de fapt sau de drept.

¹⁰⁷ În final, susține Comisia, criticile întemeiate pe atitudinea sa presupus contradictorie și pe încălcarea principiului protecției încrederii legitime trebuie declarate inadmisibile, întrucât apar pentru prima dată în replică, cu încălcarea articolului 48 alineatul (2) din Regulamentul de procedură al Tribunalului. În orice caz, nu se poate identifica vreo contradicție sau vreo încălcare a principiului menționat anterior în faptul că s-ar fi examinat de către Comisie, numai cu titlu subsidiar, studiul autorităților italiene. În sfârșit, Comisia amintește că rezultă dintr-o jurisprudență constantă că nu există o încălcare a principiului protecției încrederii legitime decât în cazul în care administrația a furnizat „asigurări precise” persoanelor vizate, ceea ce, evident, nu este cazul în speță.

Aprecierea Tribunalului

¹⁰⁸ Trebuie amintit că, prin scrisoarea din 19 iulie 2006, Comisia a informat Republica Italiană în legătură cu decizia sa de a iniția procedura prevăzută la articolul 88 alineatul (2) CE și că, odată cu publicarea deciziei menționate în *Jurnalul Oficial al Uniunii Europene*, a invitat terții interesați să își prezinte observațiile cu privire la măsura în litigiu.

¹⁰⁹ Prin scrisoarea din 20 februarie 2007, după ce a constatat că alte informații erau „necesare pentru a se ajunge la o concluzie”, Comisia a solicitat Republicii Italiene să îi furnizeze, printre altele, informații care să permită compararea în mod obiectiv a

valorii activelor expropriate cu valoarea avantajului oferit de tariful Terni de la începutul acestui regim și până în 2010, cu o actualizare a valorilor în cauză.

- 110 Ca răspuns la această solicitare, Republica Italiană a comunicat Comisiei, în aprilie 2007, un studiu realizat la cererea societăților ex-Terni de un consultant independent, care menționează că valoarea totală a avantajului oferit de tariful Terni este inferioară valorii contabile (actualizată în 2006) a bunurilor expropriate prin naționalizare și concluzionează, așadar, în sensul absenței unei supracompensări.
- 111 Rezultă din considerentele (82) și (83) ale deciziei atacate că, cu titlu principal, Comisia a considerat că acest studiu nu era relevant, pentru motivul că orice analiză a caracterului adecvat al mecanismului de compensare trebuia să aibă loc în mod obligatoriu *ex ante*, și anume în momentul exproprierii. Conform acestei abordări, Comisia a concluzionat că, până la ajungerea la termen a măsurii tarifare compensatorii inițiale, și numai până la această dată, beneficiarii nu au beneficiat de niciun avantaj, această concluzie neputând fi repusă în discuție de calculele de profit și pierdere, realizate mai ales *a posteriori*.
- 112 Comisia a examinat pe fond, în subsidiar, studiul efectuat de autoritățile italiene pentru a concluziona că metoda pe care se baza acest studiu era imprecisă și incorectă, în măsura în care subevalua sistematic avantajul conferit societăților ex-Terni și supraevalua în mod verosimil valoarea activelor expropriate [considerentele (87)-(90) ale deciziei atacate].

- 113 În primul rând, în ceea ce privește critica Republicii Italiene, evocată la punctele 101-103 de mai sus, întemeiată pe nerespectarea de către Comisie a principiului contradictorialității, care, se pretinde, a afectat aprecierea sa asupra studiului furnizat de autoritățile italiene privind valoarea bunurilor expropriate, aceasta nu poate fi reținută.
- 114 În această privință, principiul contradictorialității, care constituie un principiu fundamental al dreptului Uniunii, face parte în special din dreptul la apărare (a se vedea, prin analogie, Hotărârea Curții din 10 iulie 2008, Bertelsmann și Sony Corporation of America/Impala, C-413/06 P, Rep., p. I-4951, punctul 61). Respectarea dreptului la apărare în orice procedură inițiată împotriva unei persoane și susceptibilă să conducă la un act cauzator de prejudiciu față de aceasta constituie un principiu fundamental de drept și trebuie asigurată chiar și în absența unei reglementări specifice (Hotărârea Curții din 10 iulie 1986, Belgia/Comisia, 234/84, Rec., p. 2263, punctul 27, și Hotărârea Curții din 11 noiembrie 1987, Franța/Comisia, 259/85, Rec., p. 4393, punctul 12).
- 115 În domeniul controlului ajutoarelor publice, principiul respectării dreptului la apărare impune ca statul membru în cauză să fie în măsură să își prezinte în mod util punctul de vedere cu privire la observațiile prezentate de terții interesați, potrivit articolului 88 alineatul (2) CE, și pe care Comisia își bazează decizia, și ca, în măsura în care statul membru nu a avut posibilitatea să comenteze astfel de observații, Comisia să nu le poată reține în decizia sa împotriva acestui stat. Cu toate acestea, pentru ca o astfel de încălcare a dreptului la apărare să determine o anulare trebuie ca, în lipsa acestei neregularități, procedura să fi putut conduce la un rezultat diferit (Hotărârea Curții Franța/Comisia, punctul 114 de mai sus, punctele 12 și 13, și Hotărârea Curții din 14 februarie 1990, Franța/Comisia, C-301/87, Rec., p. I-307, punctele 30 și 31).

- 116 În speță, este suficient să se constate că nu se reproșează în niciun mod Comisiei că și-a întemeiat decizia atacată pe observațiile terților interesați în legătură cu care Republica Italiană nu și-ar fi putut susține punctul de vedere. Potrivit cerințelor articolului 88 alineatul (2) CE și ale articolului 6 alineatul (2) din Regulamentul (CE) nr. 659/1999 al Consiliului din 22 martie 1999 de stabilire a normelor de aplicare a articolului [88 CE] (JO L 83, p. 1, Ediție specială, 08/vol. 1, p. 41), Republica Italiană a fost în măsură să își prezinte observațiile privind decizia de inițiere a procedurii și i-au fost comunicate observațiile formulate în acest context de persoanele interesate, determinând din partea sa reacția exprimată prin scrisoarea din 22 decembrie 2006 [considerentul (6) al deciziei atacate].
- 117 Este important să se sublinieze că, în observațiile depuse la Comisie în cadrul procedurii oficiale de investigare, Republica Italiană a arătat că nici acordul tarifar inițial – despăgubirea legitimă acordată Terni pentru compensarea exproprierii activelor sale – și nici prelungirile ulterioare ale aplicării acestuia nu constituie ajutoare de stat. În susținerea acestei teze, aceasta a citat diverse hotărâri ale Curții potrivit cărora anumite forme de compensare acordate întreprinderilor nu constituie ajutor, în special în caz de daune și de servicii de interes economic general [considerentul (58) al deciziei atacate].
- 118 Considerentul (59) al deciziei atacate precizează de asemenea după cum urmează:

„În ceea ce privește ajutorul de stat pentru tariful Terni, [Republica Italiană] subliniază că Legea nr. 9/1991, care stabilește prima prelungire a tarifului, a fost notificată în mod corespunzător Comisiei și aprobată de către aceasta. Prelungirile ulterioare ale tarifului de-a lungul timpului, concomitente cu prelungirile concesiunilor hidro-electrice pentru producătorii de hidroenergie, urmează aceeași logică, care nu a fost niciodată contestată de Comisie. Prin urmare, în opinia [Republicii Italiene], tariful Terni ar trebui considerat drept o măsură existentă care nu constituie ajutor.”

- 119 Așadar, Republica Italiană și-a susținut în mod clar în cursul procedurii oficiale de investigare punctul de vedere privind caracterul compensatoriu al măsurii în litigiu, ceea ce corespunde conținutului primului motiv de anulare invocat în cererea introductivă. Or, tocmai cu privire la acest aspect Comisia s-a pronunțat, cu titlu principal, concluzionând că măsura în litigiu constituia un ajutor de stat în sensul articolului 87 alineatul (1) CE.
- 120 În măsura în care în mod întemeiat Comisia a apreciat că prelungirea aplicării tarifului preferențial acordată în 2005 prin măsura în litigiu nu făcea parte integrantă din compensarea datorată Terni pentru exproprierea suferită de aceasta în 1962 și în care a concluzionat că tariful preferențial acordat societăților ex-Terni începând cu 1 ianuarie 2005 constituia un ajutor de stat în sensul articolului 87 alineatul (1) CE (a se vedea punctul 97 de mai sus), pretinsa încălcare a dreptului la apărare nu poate avea, în orice caz, nicio incidență asupra validității deciziei atacate.
- 121 În plus, critica Republicii Italiene încalcă obiectul procedurii oficiale de investigare și realizează o interpretare abuzivă a scrisorii Comisiei din 20 februarie 2007 care cuprindea cererea de informații.
- 122 Comisia a considerat efectiv necesar să strângă informații referitoare la valoarea contabilă a bunurilor cedate statului în momentul naționalizării. Totuși, acesta nu reprezintă unicul obiect al cererii de informații cuprinse în scrisoarea din 20 februarie 2007, care trebuie reasezată în contextul procedurii oficiale de investigare și al obiectivelor acesteia, și anume de a permite părților interesate să fie ascultate, iar Comisiei să fie pe deplin lămurită asupra ansamblului datelor cauzei înainte de a adopta decizia (a se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 20 martie 1984, Germania/Comisia, 84/82, Rec., p. 1451, punctul 13).

- 123 Procedura oficială de investigare nu poate avea altă întindere decât cea descrisă mai sus și în special nu poate statua în mod definitiv, anterior adoptării deciziei finale, cu privire la anumite elemente ale dosarului. În această privință, trebuie amintit că nu rezultă din nicio prevedere referitoare la ajutoarele de stat și nici din jurisprudență o obligație a Comisiei de a audia beneficiarul resurselor de stat cu privire la aprecierea juridică a acesteia referitoare la măsura în cauză și nici o obligație de a informa statul membru vizat – și *a fortiori* beneficiarul ajutorului – cu privire la poziția ei înainte de adoptarea deciziei, din moment ce persoanele interesate și statul membru au fost puse în întârziere să își prezinte observațiile (Hotărârea Tribunalului din 8 iulie 2004, Technische Glaswerke Ilmenau/Comisia, T-198/01, Rec., p. II-2717, punctul 198).
- 124 Susținerea Republicii Italiene privind o „schimbare a opiniei” Comisiei provine dintr-o interpretare eronată a conținutului scrisorii din 20 februarie 2007, din care nu rezultă că instituția ar fi considerat decisivă, pentru a hotărî în problema calificării prelungirii tarifului Terni drept ajutor de stat, demonstrarea faptului că valoarea (actualizată) a acestei compensări era egală sau mai mică decât valoarea bunurilor expropriate.
- 125 În orice caz, Comisia nu a indicat niciodată Republicii Italiene și nici societăților ex-Terni că va aprecia caracterul adecvat *ex post* al tarifului Terni fără a examina dacă prelungirea aplicării acestui tarif prevăzută de măsura în litigiu putea fi justificată în temeiul compensării pentru exproprierea suferită de Terni în 1962.
- 126 În al doilea rând, după ce a subliniat caracterul pretins contradictoriu al comportamentului Comisiei, Republica Italiană a susținut că, solicitând studiul în cauză pentru aprecierea eventualei existențe a unei supracompensări, Comisia a determinat apariția încrederii legitime a autorităților italiene în sensul că „rezultatele acestor lucrări vor fi într-un anumit mod apreciate în vederea deciziei atacate”. Declarând

studiul ca fiind în orice caz nerelevant, neexprimând de altfel această apreciere decât în decizia atacată și evaluând numai *ad abundantiam* conținutul studiului menționat, Comisia ar fi încălcat încrederea legitimă generată de cererea de informații formulată în scrisoarea din 20 februarie 2007.

127 În ceea ce privește susținerea referitoare la caracterul contradictoriu al comportamentului Comisiei, aceasta provine din argumentația referitoare la critica întemeiată pe o încălcare a principiului contradictorialității și a dreptului la apărare al Republicii Italiene, care trebuie respins ca nefondat.

128 Referitor la afirmația privind încălcarea principiului protecției încrederii legitime, Comisia concluzionează în sensul inadmisibilității criticii invocând o încălcare a articolului 48 alineatul (2) din Regulamentul de procedură, care prevede că, pe parcursul procesului, invocarea de motive noi este interzisă, cu excepția cazului în care acestea se bazează pe elemente de fapt și de drept care au apărut în cursul procedurii.

129 Nu se contestă că Republica Italiană a invocat, pentru prima dată în replică, o încălcare a principiului protecției încrederii legitime întemeindu-se pe conținutul scrisorii din 20 februarie 2007, ce cuprindea o solicitare de informații, element de fapt deja invocat și discutat de părți în cererea introductivă și în memoriul în apărare.

130 Rezultă că motivul în cauză trebuie declarat inadmisibil.

- 131 În orice caz, motivul menționat nu ar fi putut decât să fie înlăturat ca nefondat. Pe de o parte, scrisoarea din 20 februarie 2007 nu cuprinde nicio asigurare precisă a administrației, condiție necesară pentru invocarea în mod valabil a unei încălcări a principiului protecției încrederii legitime (a se vedea în acest sens Hotărârea Curții din 22 iunie 2006, Belgia și Forum 187/Comisia, C-182/03 și C-217/03, Rec., p. I-5479, punctul 147, și Hotărârea Tribunalului din 23 octombrie 2002, Diputación Foral de Álava și alții/Comisia, T-346/99-T-348/99, Rec., p. II-4259, punctul 93), în sensul că rezultatele acestor lucrări vor fi „într-un anumit mod apreciate în vederea deciziei atacate”. Pe de altă parte, rezultatele menționate au fost efectiv luate în considerare și examinate de Comisie în decizia atacată, cu toate că analiza a fost efectuată cu titlu subsidiar.
- 132 În aceste împrejurări, motivul întemeiat pe încălcarea formelor substanțiale din cauza unei cercetări insuficiente și pe încălcarea principiului contradictorialității trebuie respins, arătându-se că susținerea privind cercetarea insuficientă nu constituie o critică autonomă, ci aparține, în realitate, argumentației referitoare la încălcarea principiului sus-menționat.
- 133 Rezultă din ansamblul considerațiilor ce precedă că acțiunea trebuie respinsă.

Cu privire la cheltuielile de judecată

- 134 Potrivit articolului 87 alineatul (2) din Regulamentul de procedură, partea care cade în pretenții este obligată, la cerere, la plata cheltuielilor de judecată. Întrucât Republica Italiană a căzut în pretenții, se impune obligarea acesteia la plata cheltuielilor de judecată, conform concluziilor Comisiei.

Pentru aceste motive,

TRIBUNALUL (Camera a cincea)

declară și hotărăște:

- 1) **Respinge acțiunea.**

- 2) **Obligă Republica Italiană la plata cheltuielilor de judecată.**

Vilaras

Prek

Ciucă

Pronunțată astfel în ședință publică la Luxemburg, la 1 iulie 2010.

Semnături